

O FILĂ DIN ISTORIA DREPTULUI MUNCII: STATUTUL SERVITORILOR ȘI MUNCITORILOR AGRICOLI ÎN OLTENIA PRIMEI JUMĂTĂȚI A SECOLULUI XX

ROXANA CRISTINA RADU*

Abstract: The 1866-1918 period was characterized by the elaboration of a vast legislation in the field of labor relations. The constitution of 1866 was followed by a whole series of laws – the Missir Law, the Orleanu Law, the Nenițescu Law for the organization of trades, credit and workers' insurance from 1912, etc. – through which a series of minimum protection rights of workers were established, following that their legal regime will be concretized by ordinary laws, laws which, however, were left waiting for a long time in certain fields. If there were, however, certain salary norms for industrial workers, and a series of regulations of the Communal Councils establishing the clauses of service contracts for servants, for agricultural workers there could be no question of establishing a remuneration regime. The payment of the agricultural worker was made according to the custom of the land, in money or in kind, the value of the salary oscillating depending on the set of concrete conditions existing in the respective region at the given time. In fact, until 1937, Romanian legislation did not include any rule regulating the use of labor in agriculture, and the institution of the collective labor contract, able to ensure favorable conditions of stability and wages for workers, was unknown and, through therefore, inaccessible to agricultural workers.

Keywords: servant, agricultural worker, law, employer, booklet.

Perioada 1866–1918 a fost o perioadă efervescentă în ceea ce privește legislația în domeniul raporturilor de muncă, startul fiind dat de Constituția din anul 1866.

Primele legi prin care s-au stabilit o serie de drepturi minimale de protecție ale lucrătorilor au fost Legea pentru organizarea serviciului sanitar (iunie 1874), Regulamentul pentru industria insalubră (1875) și Legea sanitară (1885), care cuprindeau reglementări în materia duratei zilei de muncă, ultimele două interzicând pentru prima dată admiterea copiilor sub 12 ani la lucru. Prin Regulamentul industriei insalubre din anul 1894 s-a stabilit că, pentru copii și femei, atât în atelierelor mici, cât și în fabrici, în cariere, la șantiere, munca zilnică nu putea începe înainte de orele 5 a.m. și nu putea dura decât cel târziu până la orele 8.30 p.m. Pentru lucrătorul major însă, care „este stăpân pe timpul și pe felul muncii sale” (art. 12), nu s-a stabilit nici un fel de

---

* Conf. univ. dr., Universitatea din Craiova, Facultatea de Drept; e-mail: roxanacristina.radu@yahoo.com.

măsură de limitare a timpului de lucru, acesta fiind obligat în continuare să accepte condițiile impuse de patron¹. Prin Legea din 6 martie 1897, repausul duminical a fost reglementat la o jumătate de zi, de la orele 12 către seară – pentru lucrătorii și ucenicii din mediul urban și până la orele 12 – pentru cei din mediul rural. Ulterior, Legea repausului duminical, din anul 1910, a reglementat acest aspect mai amănunțit.

O altă lege importantă a fost Legea cu privire la protecția muncii minorilor și femeilor în așezămintele industriale, din 1906. La fel ca și Regulamentul industriei insalubre din anul 1894, această lege a stabilit la 12 ani vârsta minimă a angajaților din industrie. Pentru munca în condiții insalubre și primejdioase, ca și pentru munca de noapte, vârsta minimă era de 15 ani pentru băieți și 17 ani pentru fete.

O altă lege din anul 1909 – Legea contra sindicatelor, asociațiilor profesionale a funcționarilor statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice („Legea Orleanu”) – a interzis funcționarilor, meseriașilor, muncitorilor și oricărui salariat al statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice cu caracter economic, industrial și comercial, precum și tuturor celor cărora le era încredințată asigurarea unui serviciu public de această natură, „să facă parte din vreo asociație profesională”, guvernul neadmițând sub nici un motiv ca acestea să fie considerate persoane juridice. Această lege a declanșat un șir neîntrerupt de proteste, manifestații muncitorești, greve, demonstrații prin care se cerea abolirea ei.

Legea meseriilor („Legea Misir”) din anul 1902 a instituit obligativitatea muncitorilor și patronilor de aceeași meserie de a se grupa și a constitui laolaltă o corporație, sub lozincă „comunității de interese”. Prin instituirea acestei obligații s-a urmărit ca muncitorii „să nu-și poată vedea interesele lor de lucrători care sunt potrivnice patronilor și să rămână în robie și în întunericul de mai înainte” (I.C. Frimu)². Această lege reglementa în detaliu și ucenicia. Astfel, un tânăr putea fi ucenic de la vârsta de 12 ani, iar perioada de ucenicie dura între 3 și 5 ani. Ulterior, contractul de ucenicie a fost reglementat de Legea pentru organizarea meseriilor, creditului și asigurărilor sociale din anul 1912.

În ceea ce privește statutul servitorilor, acesta era reglementat de Legea servitorilor din 1891 și de regulamentele emise de organele administrației locale. Menirea acestor acte administrative era aceea de a preveni comiterea unor abuzuri și de a impune sancțiuni și taxe în beneficiul bugetului local.

Încă din 1889, în timpul mandatului lui Emanoil Protopopescu Pache la primăria capitalei³ (1888–1891), în ședința Consiliului Comunal, ținută la 20 ianuarie 1889, a fost votat un regulament care stabilea regimul juridic al servitorilor, aprobat prin Decretul Regal nr. 579 din 24 februarie 1889 și pus în aplicare ulterior, pe 1 aprilie

¹ Cezar Avram, Roxana Radu, *Evoluția istorică a reglementărilor privind relațiile de muncă în România*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 22/2008, București, Editura Academiei Române, 2008, p.181.

² Florin Negoită, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 2005, p. 264.

³ Pentru detalii, a se vedea Dragoș Lucian Țigău, „Un excelent, un energic și foarte prob primar” *Em. Protopopescu Pache*, în Ion Bulei, Alin Ciupală (ed.), *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, vol. V, București, Editura Universității din București, 2008, p. 179–201.

același an⁴. Regulamentul stabilea clauzele pe care trebuiau să le conțină contractele încheiate între stăpâni și servitori, îndatoririle reciproce ale celor două părți contractante, funcționarea birourilor de servitori, forma și cuantumul penalizărilor în cazul săvârșirii de abateri. Astfel, înainte de apariția Legii servitorilor, regulamentul respectiv stabilea că: „Servitori se numesc toți acei cari se angajează a îndeplini pe lângă o persoană, în o familie sau la vre un așezământ, pe timp mărginit fie cu luna cu ziua servicii casnice sau economice. Între acestea se socotesc și bonele, chelnerii, băeții din stabilimente publice, spălătoresele etc.” (art. 1). Legea pentru servitori din 1891 va prelua această definiție, însă va extinde explicitarea termenului, incluzând în mod expres bucătarii, vizitiii, surugiii, camerierii, sufragiii, servitorii din restaurante sau cafenele, „femeile în casă” ori „pentru tot serviciul casei”, cameristele, „spălătoresele în curte”, doicile („nutrice”), dădacele, portarii, rândașii, isprăvniceii, argații, chelarii, păstorii de vite, paznicii de heleșteie, iazuri, vii ori livezi, „servitorii angajați pe la autorități și stabilimente de utilitate publică”. Erau excluși din sfera noțiunii de „servitor” anumite categorii profesionale precum: calfe, ucenici, muncitori din industrie și din fabrici, guvernante, guvernori, cusătorese. Stăpânii plăteau pentru fiecare servitor o taxă anuală în cuantum de 5 lei, fiind scutiți doar cei care aveau în serviciul lor un singur servitor.

Legea și regulamentele servitorilor prevedeau reguli și anumite măsuri de protecție care aveau o mare importanță în protejarea intereselor servitorilor, în condițiile în care toate actele normative care guvernau raporturile de muncă ale diverselor categorii profesionale erau încă în stare incipientă. Astfel, înregistrarea la Biroul central de Servitori era menită să ofere acestora oportunitatea de a beneficia de serviciile de plasament intermediare de Comună. Activitatea Biroului central era sprijinită de birourile sucursalelor, precum și de Poliția Capitalei.

Pentru a obține statutul de servitor, persoanele interesate trebuiau să aibă vârsta de minim 15 ani, să îndeplinească anumite cerințe și să se conformeze procedurilor prevăzute de regulament⁵. Biroul central pentru servitori elibera, la cerere, un certificat care menționa felul serviciului prestat și experiența deținută în domeniu. Acest certificat conferea servitorilor dreptul de a se adresa sucursalelor biroului central cărora le revenea responsabilitatea de a le căuta stăpâni și de a le elibera livrete denumite „condici” sau „condicuțe”, în schimbul sumei de 3 lei. Legea și regulamentele interziceau stăpânilor să primească în serviciul lor un servitor care nu deținea condicuța ori dacă livretul (condicuța) nu era vizat(ă) pe numele său. Regulamentul servitorilor capitalei din 1889 prevedea că taxa de plasare percepută de sucursalele Biroului central era în cuantum fix de 2 lei plătiți de stăpâni și 2 lei plătiți de fiecare servitor. Stabilirea acestei sume fixe se impuse cu necesitate, de vreme ce regulamentul anterior al primăriei capitalei lăsa în grija fiecărei sucursale stabilirea cuantumului serviciului de plasament, fapt care generase nenumărate nemulțumiri, abuzuri și scandaluri în epocă⁶.

⁴ MC, XIV, nr. 4, 22 ian. 1889, p. 30–32, aprobat prin Decretul regal 579/ 24 febr., în M. Of., nr. 262, 28 febr./12 mart.1889, p. 5954.

⁵ Regulamentul pentru Servitori din Capitală, Tipografia Curții Regale F. Göbl Fii, București, 1889, art. 1–51.

⁶ Darea de Sămă a Administrației Comunei București, pe timpul, de la 1 ianuarie 1889 până la 1 ianuarie 1890, București, Tipografia Carol Göbl, 1890, disponibil la <https://upload.wikimedia.org/>

Odată plasat în serviciu, servitorul nu își putea părăsi stăpânul până la împlinirea termenului stipulat în condicuță, decât în cazul neprimirii salariului, mutării definitive a stăpânului în alt oraș ori în cazul în care se îmbolnăvea. Stăpânul, la rândul său, putea concedia un servitor dacă acesta nu dovedea destulă pricepere în serviciu, producea pagube, se comporta cu „rea-credință”, se molipsea de o boală contagioasă ori dacă acest lucru (concedierea) se impunea din cauza situației financiare. Livretele (condicuțele) aveau un termen de valabilitate de 3 ani și erau supuse obligativității vizării anuale la comisarul de poliție în schimbul plății unei taxe de un leu. Condicuța era păstrată de stăpân până la încheierea contractului, când era predată comisarului din circumscripția domiciliului său, de unde servitorul avea la dispoziție un termen de 48 de ore ca să o ridice. Toate taxele percepute pentru livret și vize, ca și sumele rezultate din amenzi se constituiau în venituri la bugetul primăriei.

O măsură prin care se preîntâmpina vagabondajul și cerșetoria punea în sarcina comisarilor de poliție obligația de a se asigura că nici un servitor nu stătea fără serviciu mai mult de 15 zile. După trecerea acestui termen, dacă fostul servitor nu putea dovedi că dispune de mijloace de existență, urma a fi izgonit din oraș, arestat sau pedepsit ca vagabond.

Fără îndoială, numărul servitorilor din capitală a rămas foarte ridicat de la sfârșitul secolului al XIX-lea până aproape de prima jumătate a secolului XX⁷, ca de altfel în toate regiunile țării. Acest lucru este evidențiat și de „Darea de Seamă a Administrației Comunei București de la 1 ianuarie 1889 până la 1 ianuarie 1890”, prezentată de primarul capitalei Consiliului Comunal, în ședința ținută la 23 februarie 1890, ședință în cadrul căreia s-a evidențiat activitatea Biroului Central de Servitori, care era sprijinit de încă șase birouri, cu statut de sucursale ale primăriei. În afară de acestea, puteau fi înființate alte sucursale, în schimbul unei garanții de 2000 de lei, de către cetățenii români ori naturalizați care îndeplineau cerințele de a nu fi suferit vreo condamnare și de a nu fi deținut o casă de prostituție. Aceste condiții (în special valoarea mare a garanției) au fost introduse în Regulamentul servitorilor din 1889 pentru a limita numărul mare al acestor birouri care nu poate avea altă explicație decât în numărul mare de servitori, scopul regulamentelor și, ulterior, al legii servitorilor fiind descurajarea mulțimii de „samsari care, fără nicio regulă, mijloceau angajări de servitori pe la stăpâni”⁸.

Legea servitorilor din 1891 a preluat majoritatea acestor prevederi ale Regulamentului capitalei, ale cărui stipulații le-am folosit cu titlu ilustrativ, fiind semnificative pentru statutul servitorilor din Oltenia primei jumătăți a secolului XX. Din păcate, nici legea din 1891 nu a adus schimbări în domeniul salarizării. În

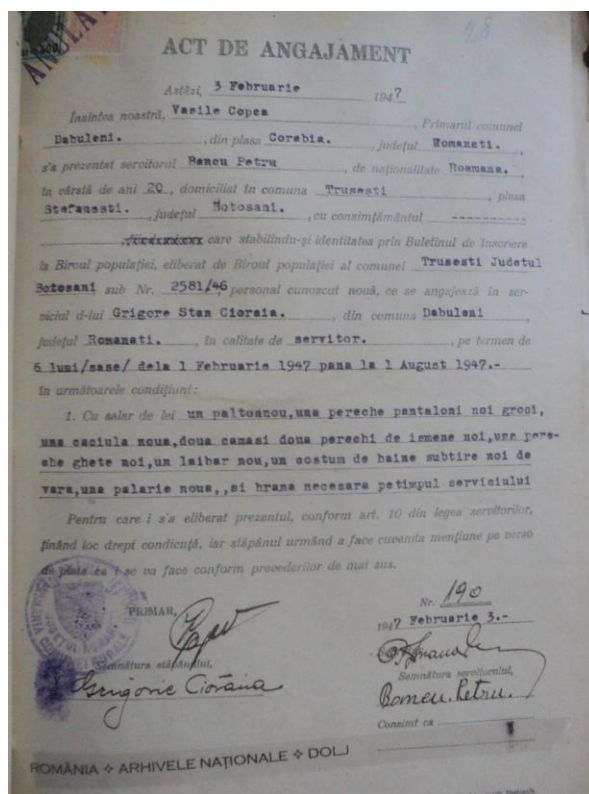
---

wikipedia/commons/e/e2/Nicolae_Filipescu_-_Darea_de_s%C3%A9mă_a_administra%C8%9Biei_Comunei_Bucuresci_pe_timpul_de_la_1_ianuarie_1889_p%C3%A2n%C4%83_la_1_ianuarie_1890.pdf.

⁷ Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. I – *Sociologie*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 352.

⁸ Darea de Sămă a Administrației Comunei București, pe timpul, de la 1 ianuarie 1889 până la 1 ianuarie 1890, București, Tipografia Carol Göbl, 1890, p. 44.

fapt, noțiunea de „salariu” în sensul modern, corect din punct de vedere juridic, nu avea nici semnificație, nici aplicabilitate în cazul servitorilor⁹, ei fiind plătiți – de regulă, în natură. În schimbul serviciilor la care se obligau, ei primeau în general îmbrăcăminte, încălțăminte, locuință și hrană, foarte rar sume de bani. Situația nu se va schimba mult timp, respectiv până la jumătatea secolului, indiferent câte regulamente noi vor mai apărea și cât de des erau amendate cele aflate deja în uz. Într-un „act de angajament” încheiat pentru un termen de șase luni (1 februarie – 1 august 1947) și înregistrat la data de 3 februarie 1947 la primăria comunei Dăbuleni, plasa Corabia, județul Romanați, pentru funcția de servitor, erau prevăzute la rubrica „salariu” următoarele: „un palton nou, una pereche pantaloni noi groși, una căciulă nouă, două cămăși, două perechi de ismene noi, una pereche ghețe noi, un laibăr nou, un costum de haine subțire noi de vară, una pălărie nouă și hrana necesară pe timpul serviciului”¹⁰ (fig. 1).

Figura 1. Act de angajament

Sursa: Arh. Naț. Dolj, fond Primăria comunei Dăbuleni, dos. nr. 9/1947, f. 28.

⁹ George Plastara, *Încercări asupra reglementării muncii în România*, București, 1908, p. 283.

¹⁰ Arh. Naț. Dolj, fond Primăria comunei Dăbuleni, dos. 9/1947, f. 28.

Statutul servitorilor se va menține, prin urmare, pentru mai mult de jumătate de veac, în același stadiu ca și înainte de apariția Legii servitorilor din 1891. O situație comparabilă este întâlnită doar în cazul lucrătorilor agricoli, care vor fi ignorați de toate actele normative din domeniul dreptului muncii care au precedat adoptarea Legii pentru organizarea și încurajarea agriculturii din 22 martie 1937.

Ca și legile anterioare, din 1875, 1894, 1906, Legea pentru organizarea meseriilor, creditului și a asigurărilor muncitorești din 1912 făcea referire, în principal, la lucrătorii din bresle, dar și la cei din industrie, specificându-se că aceștia „lucrează pe socoteala lor sau pe socoteala altuia, fie acesta meșter, întreprinzător sau fabricant”¹¹. Așa cum s-a și argumentat în literatura de specialitate, Legea Nenițescu a constituit, în fapt, un real Cod al muncii¹² deoarece reglementa, la modul general, raporturile de muncă dintre patroni și lucrători. În sfera ei de aplicare intrau, practic, toți cei care desfășurau o activitate pentru un „angajator”/ „patron” în înțelesul modern și actual al celor două cuvinte¹³. Deoarece prelua o parte din statutele breslelor și o mare parte din stipulațiile progresiste ale legilor anterioare, o sinteză a principalelor sale prevederi prezintă importanță, ele constituind un punct de referință și pentru acele relații de muncă încheiate pe baza învoielii părților:

- capacitatea juridică: legea stabilea că tinerii dobândesc capacitate juridică de muncă la împlinirea vârstei de 16 ani, cu condiția să fi dovedit „buna purtare și sânguință la meșteșug”;
- libertatea muncii: legea prevedea libertatea de prestare a mai multor meserii, precum și libertatea de a „lucra nu numai în localitatea unde locuiește, ci și în orice localitate”;
- carnetul de muncă: legea introducea obligativitatea existenței unei „cărți de calfă sau lucrător” care se elibera, în mod obligatoriu, de către comitetul breslei respective din reședința județului unde se afla înscris. Începerea prestării muncii se putea face numai după prezentarea acestei cărți. În cazul în care patronul primea la muncă o persoană care nu deținea o astfel de carte era sancționat cu amendă, iar în caz de recidivă cu minim dublul cuantumului acelei amenzi;
- registrul de evidență a lucrătorilor: Comitetul breslei ținea un Registru special cu toate cărțile de meșter, de calfă și de lucrător, precum și cu adeverințele de ucenic și de călfiță. Consiliul de administrație al corporației avea obligația de a ține un registru special cu toate cărțile de identitate ale muncitorilor și lucrătorilor din fabrici, „fără pregătire de meșteșug”, respectiv cu toate persoanele care puteau exercita activitatea/ meseria respectivă;

¹¹ Costel Gilcă, *Noi teorii în dreptul muncii*, București, Editura Rosetti Internațional, 2012, p. 77.

¹² *Ibidem*, p. 75, 77.

¹³ Pentru detalii, a se vedea Roxana Radu, *Dreptul muncii – Aspecte teoretice și practice*, Craiova, Editura Aius, 2015, p. 5, 86–87.

- contractul individual de muncă: legea prevedea că raporturile dintre patroni și lucrători „se statornicesc prin legea de față și prin învoielile părților” („act scris de învoială”) care trebuiau înregistrate (la Corporație);
- perioada de probă: „Orice învoială dintre ucenic, călfițe, lucrători, muncitori, calfe, meșteri și patroni nu va fi desăvârșită decât după trecerea unui timp de încercare. Acest timp va fi de o lună pentru ucenici și călfițe și de 15 zile pentru ceilalți”;
- timpul de muncă: Legea Nenițescu reglementa durata maximă a timpului de muncă doar în cazul minorilor și femeilor, pentru lucrătorii majori neaducând nici o mențiune expresă, astfel: pentru minori cu vârsta cuprinsă între 11–15 ani: max. 8 ore/zi; pentru minori între 15–18 ani: max. 10 ore/zi; pentru femei: max. 11 ore/zi;
- timpul de odihnă: „munca va trebui întreruptă în timpul zilei cu cel puțin o oră pentru odihnă”.
- plata salariului: În cazul minorilor mai mici de 16 ani, plata salariului se făcea numai părintelui sau reprezentantului legal. Dacă se dovedea că părinții sau tutorii „nu cheltuiesc pentru ucenic sau călfiță sumele primite, atunci patronul va înștiința pe președintele breslei, cu a cărui învoire va face plata direct în mâna ucenicului sau călfiței”. Pentru cei care aveau 16 ani împliniți, plata salariului se făcea personal. Legea prevedea și obligația patronului de a reține și vira contribuția pentru asigurare de boală;
- concedierea: Conform art. 61, angajatorul putea oricând să dispună desfacerea contractului de muncă, fără nici un preaviz, în cazul în care lucrătorii „nu se țin de condițiile contractului; sunt atinși de o boală molipsitoare; lovesc sau batjocoresc pe patron sau pe cineva din familia patronului; săvârșesc înșelăciune sau furtișag; primejduiesc siguranța fabricii, atelierului sau casei; sunt chemați a-și face serviciul militar. Când însă sunt chemați la concentrări sau pază în comunele rurale, învoiala nu se desface, dar ei nu au drept la salariu pe timpul cât lipsesc”. „Dacă patronul da drumul unui meșter, lucrător, calfă sau muncitor fără înștiințare, sau înaintea termenului de 8 zile, va trebui să plătească salariul convenit pe cele 8 zile sau pe zilele curgătoare până la împlinirea termenului de 8 zile. Salariul va fi îndoit, dacă el primea și hrana” (art. 60);
- demisia: „Învoiala dintre patron, lucrător sau meșter poate fi desfăcută printr-o înștiințare cu 8 zile înainte. În caz când lucrătorul a primit asupra salariului bani înainte, el nu poate desface contractul decât numai restituind salariul primit. Lucrătorul învoit cu bucata nu se poate folosi însă de această putință, ci trebuie să isprăvească bine lucrul început” (art. 59). Lucrătorii puteau înceta oricând raportul de muncă: „dacă patronul nu lipește și nu anulează timbrele proporționale pentru asigurarea în contra boalei, invalidității și bătrâneții; dacă patronul calcă îndatoririle sale luate

prin contract; dacă el sau un membru al familiei sale îi lovește sau batjocorește; dacă sănătatea sau viața lor este primejduită când ar mai lucra înainte; dacă patronul sau cineva din casa patronului este atins de o boală molipsitoare, care ar primejdi sănătatea lor” (art. 62);

- protecția maternității la locul de muncă: „Femeile nu pot fi întrebuințate la lucru șase săptămâni după facere. Pentru aceasta lipsă, ele nu-și pierd locul din atelierul sau stabilimentul unde lucrează” (art. 63);
- asigurările sociale: Legea Nenițescu din anul 1912 a introdus teoria riscului profesional¹⁴ și a conturat, pentru prima dată, regimul asigurărilor sociale, devenind prima reglementare juridică în materie, menită să asigure condiții de muncă și de trai mai omenești¹⁵. Prin această lege au fost asigurați muncitorii pentru accidente survenite cu ocazia și în timpul muncii și s-a instituit obligativitatea acestor asigurări pentru toate întreprinderile și meseriile care utilizau mașini cu motoare de tot felul, pentru întreprinderile de construcții, pentru mine, diferite exploatari etc. Existau însă și categorii de salariați ai întreprinderilor ce nu intrau în sistemul asigurărilor sociale, lucrătorii din domeniul meseriilor care nu întrebuințau motoare, lucrătorii din comerț și muncitorii agricoli care nu beneficiau de dispozițiile legii. Beneficiau de asigurări numai cei care plăteau cotizația stabilită de lege.

După înființarea Organizației Internaționale a Muncii (O.I.M.), în anul 1919, a cărei membră fondatoare este și România, în calitatea sa de semnatară a Tratatului de la Versailles, activitatea de reglementare a relațiilor de muncă a înregistrat un nou avânt în România. Cele mai importante acte normative în domeniul raporturilor de muncă, adoptate în această perioadă, au fost: Legea reglementării conflictelor de muncă din 1920, Legea sindicatelor profesionale din 1921, Legea repausului duminical din 1925, Legea pentru organizarea serviciului de inspecție a muncii din 1927, Legea pentru ocrotirea muncii femeilor și a copiilor și durata muncii din 1928, Legea asupra contractelor de muncă din 1929, Legea pentru asigurarea plății lucrului efectuat și organizarea muncii în porturi din 1931, Legea Camerelor de Muncă din 1932, Legea pentru înființarea jurisdicției muncii din 1933, Legea pentru pregătirea profesională din 1936, Legea breslelor din 1938. Toate aceste legi au introdus în legislația românească a muncii noi măsuri de protecție a lucrătorilor, printre care vârsta minimă de 14 ani pentru admiterea

¹⁴ În ceea ce privește asigurările pentru accidente de muncă, Codul civil din 1864 statua teoria responsabilității delictuale potrivit căreia, pentru a-și valorifica dreptul la indemnizație, victima unui accident de muncă trebuia să facă proba că accidentul s-a produs din culpa patronului, lucru practic irealizabil în condițiile legislației existente în acel moment. Mai târziu, s-a făcut apel la teoria răspunderii contractuale, în baza căreia patronul trebuia să facă proba nevinovăției lui, muncitorul accidentat fiind scutit de probă. Un mare progres l-au constituit prevederile Legii pentru organizarea meseriilor, creditului și a asigurărilor muncitorești din 1912 privind noțiunea riscului profesional.

¹⁵ Cezar Avram, Roxana Radu, *op. cit.*, p. 183.

copiilor la muncă; interzicerea muncii în mine și a muncii de noapte a femeilor, precum și a minorilor sub 18 ani; măsuri de protecție pentru femeile gravide și lehuze; durata zilei de muncă de 8 ore pe zi pentru lucrătorii adulți în întreprinderile industriale¹⁶.

După cum se poate observa, toate aceste legi făceau referire la prestarea muncii în întreprinderile industriale, fără a se apleca asupra altor ramuri, agricultura fiind complet ignorată. Dar, în ciuda dorinței de progres și industrializare rapidă, România era o țară preponderent agricolă, iar în zonele urbane – cel puțin în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea – servitorii dețineau o pondere impresionantă. Spre exemplu, conform recensământului din 1930, 40,3% din populația activă a Bucureștiului în comerț și credit erau salariați, 24,9% erau reprezentați de servitori, 24,5% erau persoane lucrând pe cont propriu, 7% ucenici, 3,3% alții¹⁷. Este evident că, în cazul lucrătorilor nemenționați expres de legislație – muncitorii agricoli și servitorii (care, în înțelesul modern al cuvântului „salarizat”¹⁸ și în condițiile stabilite de Legea servitorilor din 1891 și de regulamente nu puteau fi considerați salariați pentru că nu primeau o remunerație în bani¹⁹), lipsa actelor normative care să le reglementeze statutul a fost suplinită de învoiala părților, alături de obiceiul locului și eventualele statute profesionale ale breslelor respective.

Cu toate că în cadrul conferințelor internaționale ale muncii, organizate de către Liga Națiunilor în anii 1921 și 1927 se dezbătuseră numeroase chestiuni problematice referitoare la munca prestată în agricultură, regimul asociațiilor lucrătorilor agricoli, vârsta minimă necesară a fi impusă pentru admiterea copiilor la muncile câmpului, plata femeilor, asigurările pentru boli și accidente de muncă, în România nu au pătruns prevederile recomandate de Liga Națiunilor și OIM pentru a fi legiferate în statele membre. Astfel, legile românești din domeniul relațiilor de muncă nu stipulau nicio măsură de protecție pentru minorii sau femeile care și-ar fi găsit de lucru în agricultură, nu existau limitări ale programului de lucru, nicio limită care să interzică munca în agricultură sub o anumită vârstă, nu erau prevăzute interdicții pentru anumite condiții ori feluri de munci (ca în industrie – în general și în minerit – în special).

Realitatea este că România nu a avut nicio lege care să reglementeze utilizarea mâinii de lucru în agricultură până în 1937. Progresul și toate măsurile moderne introduse în domeniul dreptului muncii nu priveau domeniul agrar, care rămăsese încremenit în condițiile dure ale secolelor trecute. Multe dintre instituțiile

¹⁶ George Tașcă, *Politica Socială a României (Legislație muncitorească)*, București, 1940, p. 352–356.

¹⁷ Anton Golopenția, *op. cit.*, p. 353.

¹⁸ Pentru detalii privind înțelesul juridic modern al termenului de „salarizat”, a se vedea Roxana Radu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁹ Discuțiile din epocă cu privire la proiectul Codului muncii propus spre aprobare în 1920 au suscitat numeroase controverse cu privire la noțiunea de „contract individual de muncă” în general și cea de „salarizat” în special. A se vedea Dem Negulescu, *Analiza proiectului asupra contractului de muncă*, București, Albert Baer, 1910, p. 3.

nou-introduse, cum este cea a contractului colectiv de muncă, reglementat de Legea asupra contractelor de muncă din 1929, menite să asigure condiții decente de muncă și salarizare, erau inaccesibile lucrătorilor agricoli. Dacă pentru alte categorii de muncitori, în special cei din industrie, mine și porturi, au fost introduse anumite norme de salarizare (spre exemplu, prin Legea pentru asigurarea plății lucrului efectuat și organizarea muncii în porturi din 1931), muncitorii agricoli nu puteau nici măcar visa la reglementarea unui regim de plată a muncii. Remunerarea lucrătorilor din agricultură se făcea „după obiceiul pământului”, fie în bani, fie în „tain”, ceea ce făcea ca salariul să oscileze în raport de ansamblul condițiilor și obiceiurilor existente în mod concret în regiunea respectivă la un anumit moment. Multe dintre angajamentele și învoielile părților, inclusiv contracte purtau mențiunea că „prețul muncilor agricole va fi acela care se va plăti la începerea lucrărilor”. Așa cum nota Mircea Georgescu în 1937, „pentru mâna de lucru din agricultură nu există protecțiune socială în dreptul român”²⁰.

Doar în Transilvania a funcționat instituția asigurărilor sociale a lucrătorilor agricoli. Din 1907 până în 1919, conform Legii XIX maghiare asupra asigurării salariaților industriali, precum și a funcționarilor particulari (1907), muncitorii și servitorii agricoli aveau posibilitatea de a se asigura, facultativ, prin aderare la una dintre casele cercuale. Prin decretul nr. 19, Consiliul Dirigent al Transilvaniei introducea asigurarea socială obligatorie a lucrătorilor agricoli. Plata cotizației în cuantum de 4% din venit era suportată, în mod egal, de salariat și de angajator. Se acorda scutire de plată a cotizației, cu menținerea tuturor drepturilor, muncitorilor și servitorilor agricoli care aveau peste cinci copii, dintre care trei nu dispuneau personal de nici un venit. Angajatorul suporta integral cotizația pentru accidente de muncă²¹.

În Oltenia, ca și în restul țării, servitorii și muncitorii agricoli nu beneficiau de o asemenea instituție. După cum am subliniat mai sus, Legea Nenițescu din 1912 institua sistemul de asigurare obligatoriu doar pentru întreprinderile și meseriile care utilizau mașini cu motoare de tot felul, pentru întreprinderile din construcții, pentru muncitorii din mine și diferite alte exploatări mecanizate, iar legile ulterioare respingeau instituția asigurărilor sociale pentru lucrătorii agricoli, fiind considerată de legiuitorii vremii „ca inutilă și periculoasă”, așa cum nota D.R. Ioanițescu²².

Până în anul 1934, discuțiile de pe scena politică românească cu privire la problema asistenței publice a lucrătorului agricol s-au învârtit în jurul unei singure tematici, și anume oportunitatea sau neoportunitatea recunoașterii acestui drept. În urma hotărârii adoptate de Biroul Internațional al Muncii de la Geneva în 1934 ca instituția asigurărilor sociale să fie introdusă în fiecare țară membră prin lege, fără să se facă distincție în funcție de domeniu, în 1936 a prins contur un proiect de lege

²⁰ Dumitru Șandru, *Satul românesc între anii 1918–1946*, Iași, Editura Cronica, 1996, p. 264–265.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 266.

privind asigurările sociale care – din păcate – nu a fost supus spre dezbateră corpurilor legiuitoare.

O parte dintre dificultățile cu care se confruntau lucrătorii din agricultură au fost parțial soluționate prin intermediul Legii pentru organizarea și încurajarea agriculturii din 22 martie 1937, care își propunea să ușureze condițiile de viață și regimul de muncă ale țăranilor de pe exploatările agricole. În primul rând, noua lege institua obligativitatea formei scrise a contractelor de învoieli agricole, folosind un formular tip stabilit de Ministerul Agriculturii și Domeniilor. În comunele rurale și suburbane, contractele încheiate în conformitate cu legea urmau a fi autentificate la primărie²³, iar în comunele urbane și municipii, autentificarea se făcea la judecătoria de ocol respectivă. Învoielile agricole încheiate fără respectarea condițiilor legale erau nule de plin drept. Prețurile minime ale lucrărilor agricole, ca și prețul maxim al arendei ori dijmei, erau fixate pe timp de 3 ani, de către comisiunea județeană de învoieli agricole, înființată pe lângă fiecare Cameră de Agricultură²⁴. Angajarea muncitorilor agricoli (cu cel puțin 30 de zile înainte de începerea muncii respective în localitate), precum și a lucrătorilor agricoli calificați și a servitorilor agricoli, se putea face legal numai dacă erau înscrși ca atare la primăria domiciliului lor. Primăria era obligată să țină, în acest scop, un registru pentru înscrierea contractelor de învoieli agricole (art. 121), un registru pentru înscrierea muncitorilor agricoli, un registru pentru înscrierea pe categorii a lucrătorilor agricoli calificați, precum și alt registru pentru înscrierea pe categorii a servitorilor agricoli (art. 122), ștergând din registre pe cei ce nu-și respectau angajamentele luate. Pentru a fi înscris în registru, solicitatorul trebuia să dețină cetățenia română și să fie major²⁵.

Erau exceptați de la dispozițiile legale privind înregistrarea muncitorii agricoli angajați în timpul sezonului de lucru, precum și lucrătorii agricoli calificați și servitorii agricoli care se angajau să lucreze în localitatea de domiciliu. Nimeni nu putea fi recunoscut ca lucrător agricol calificat decât în urma susținerii unei probe organizate potrivit normelor prevăzute în regulamentul legii, în fiecare an, de Camera de Agricultură respectivă. Cel declarat admis ca lucrător agricol calificat obținea din partea Camerei de agricultură o carte de lucrător calificat, pe baza

²³ Art. 112 alin. 2 al Legii pentru organizarea și încurajarea agriculturii din 22 martie 1937 prevedea: „În caz de refuz al primarului de a autentifica asemenea acte, părțile se pot adresa judecătoriei respective”.

²⁴ Conform art. 113 din Legea pentru organizarea și încurajarea agriculturii, Comisiunea județeană de învoieli agricole se compunea din: „a) Președintele, sau – în lipsă – vicepreședintele Camerei de Agricultură, ca președinte al comisiunii. În cazul când președintele sau vicepreședintele nu fac parte din categoria proprietarilor cu peste 50 ha, va intra și un proprietar care să reprezinte această categorie, desemnat de Camera de Agricultură; b) directorul, sau – în lipsă – subdirectorul Serviciului agricol județean, și c) un sătean, delegat de adunarea generală a Camerei de Agricultură dintre membrii aleși prevăzuți la art. 25, pct. 3 din Legea pentru înființarea Consiliului Superior Economic și organizarea Camerelor profesionale, publicată în Monitorul Oficial Nr. 98 din 29 Aprilie 1936”.

²⁵ Legea pentru organizarea și încurajarea agriculturii din 22 martie 1937, art. 108.

căreia putea solicita înscrierea în registrul de lucrători agricoli calificați ținut de primăria în raza căreia își avea domiciliul. Notarii sau, în lipsa acestora, secretarii comunali, erau obligați să înainteze Camerei de agricultură din județ, în prima zi a fiecărei luni, lista muncitorilor agricoli, a muncitorilor agricoli calificați și a servitorilor agricoli disponibili și dornici să se angajeze în alte comune sau în alt județ, precum și o copie de pe toate contractele de muncă agricolă încheiate²⁶.

Conform Legii pentru organizarea și încurajarea agriculturii, muncitorii agricoli și lucrătorii calificați erau angajați doar prin contracte scrise, autentificate de primarul comunei, asistat de notar, iar servitorii agricoli pe bază de condicuță eliberată de primarie. În comunele urbane, contractele erau supuse autentificării de către judecătorul de ocol, iar condicuțele se eliberau de organele polițienești (art. 123). Muncile angajate în condițiile legii nu se puteau executa decât în localitatea și numai pentru lucrările prevăzute în contractele respective, neputând fi cedate decât proprietarului ori arendașului care ar urma imediat în exploatarea moșiei respective.

De asemenea, se prevedea că învoielile pentru munci nu se puteau face decât în bani – cu sau fără „tain” (rație de alimente și/sau băutură) – și numai pentru muncile ce urmau a fi executate în cursul anului agricol respectiv²⁷. Legea prevedea că proprietarul sau arendașul respectiv era obligat să îngrijească de starea sanitară a muncitorilor, a lucrătorilor calificați sau a servitorilor agricoli angajați. În cazul în care muncitorul primea și tain, valoarea acestuia în bani trebuia înscrisă în contract, conform înțelegerii părților.

Legea pentru organizarea și încurajarea agriculturii institua răspunderea muncitorilor agricoli, lucrătorilor agricoli calificați și servitorilor agricoli pentru toate pagubele pricinuite prin neexecutarea muncilor ori serviciilor contractate, pentru pagubele izvorâte din modul de executare a muncilor sau serviciului, precum și pentru pagubele pricinuite ca urmare a neglijenței sau relei lor voințe. Ei erau, de asemenea, răspunzători față de cocontractant pentru ținerea în bună stare a mașinilor, utilajelor și instrumentelor încredințate în scopul executării muncilor.

După 1938, legislația muncii a înregistrat o involuție prin înăsprirea condițiilor de muncă și încălcarea multora dintre drepturile fundamentale ale salariaților (dreptul la odihnă, dreptul de asociere în sindicate, dreptul la grevă). Legea nr. 404/1940 pentru stabilirea regimului muncii în împrejurări excepționale a suspendat concediile de odihnă și a mărit ziua de muncă. Intrarea României în cel de-Al Doilea Război Mondial a determinat militarizarea întreprinderilor și instituțiilor de stat (Legea nr. 881/1940), înăsprirea condițiilor de muncă prin prelungirea zilei de muncă și suspendarea concediilor (Legea nr. 864/1941 pentru regimul muncii în timp de război). După acest moment de cotitură nimic nu va mai fi la fel.

---

²⁶ *Ibidem*, art. 122.

²⁷ *Ibidem*, art. 111.

Bibliografie

Surse inedite

- Arh. Naț. Dolj, fond Primăria comunei Dăbuleni, dos. 9/1947, f. 28.

Lucrări generale, studii și articole

- Avram, Cezar, Radu, Roxana, *Evoluția istorică a reglementărilor privind relațiile de muncă în România*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 22/2008, București, Editura Academiei Române, 2008, p.181.
- Darea de Sămăntă a Administrației Comunei București, pe timpul, de la 1 ianuarie 1889 până la 1 ianuarie 1890, București, Tipografia Carol Göbl, 1890, disponibil la https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e2/Nicolae_Filipescu_-_Darea_de_s%C3%A9ma_a_administra%C8%9Biei_Comunei_Bucuresci_pe_timpul_de_la_1_ianuarie_1889_p%C3%A2n%C4%83_la_1_ianuarie_1890.pdf.
- Gîlcă, Costel, *Noi teorii în dreptul muncii*, București, Editura Rosetti International, 2012.
- Golopenția, Anton, *Opere complete*, vol. I – *Sociologie*, București, Editura Enciclopedică, 2002.
- Negoită, Florin, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 2005.
- Negulescu, Dem, *Analiza proiectului asupra contractului de muncă*, București, Albert Baer, 1910.
- Plastara, George, *Încercări asupra reglementării muncii în România*, București, 1908.
- Radu, Roxana, *Dreptul muncii – Aspecte teoretice și practice*, Craiova, Editura Aius, 2015.
- Regulamentul pentru Servitori din Capitală, Tipografia Curții Regale F. Göbl Fii, Bucuresci, 1889, art. 1–51.
- Șandru, Dumitru, *Satul românesc între anii 1918–1946*, Iași, Editura Cronica, 1996.
- Tașcă, George, *Politica Socială a României (Legislație muncitorească)*, București, 1940.
- Țigău, Dragoș Lucian, „Un excelent, un energic și foarte prob primar” Em. Protopopescu Pake, în Ion Bulei, Alin Ciupală (ed.), *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, vol. V, București, Editura Universității din București, 2008, p. 179–201.

